

Doğal Afetler Bağlamında Kadına Yönelik Cinsiyet Temelli İnsan Hakları İhlalleri

Yunus DÜĞER*

Murat YAMAN**

Öz

Doğal afetler ve insan hakları karşılıklı yakın ilişki içerisindedir. Doğal afetler yaşama hakkı, nitelikli sağlık hizmetlerin yararlanma hakkı, güvenlik ve barınma hakkı gibi, kişilerin temel insan haklarına yönelik ihlallere yol açmaktadır. Doğal afetler aynı zamanda bir toplumda zaten daha önceden mevcut olan insan haklarına yönelik ayrımcılıkları ve eşitsizlikleri gün yüzüne çıkaran olaylardır. Bazı toplumlarda özellikle kadınlara ve kız çocuklarına yönelik yaygınlık gösteren cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık doğal afetlerle birlikte daha fazla artış göstermektedir. Bu artışın temelinde yatan en önemli unsur, cinsiyet eşitsizliğini destekleyen ve cinsiyete dayalı şiddeti yapılandıran sosyal ve kültürel faktörlerdir. Bu çalışmada yerel kaynaklarda şimdye kadar sınırlı ele alınan doğal afetler ile cinsiyet temelli kadınlara ve kız çocuklarına yönelik insan hakları ihlalleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemlerine dayalı bir literatür taraması yapılmıştır. Diğer yandan doğal afetler ile cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık arasındaki ilişkiyi nicel yöntemlerle inceleyen yabancı literatüre bakılmış ve bu çalışmalarda afetlerin, kadınları ve kız çocukları erkeklere kıyasla orantısız bir şekilde etkilediğine yönelik çok sayıda kanıtlara rastlanmıştır. Ayrıca doğal afetler kapsamında kadınlara yönelik insan hakları ihlalleri ile ilgili alternatif öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Doğal afetler, Afet Yönetimi, Cinsiyete Dayalı Şiddet.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gender-Based Human Rights Violations Against Women in The Context of Natural Disasters

Abstract

Natural disasters and human rights are closely related. Natural disasters lead to violations of basic human rights of individuals such as the right to experience the right to benefit from qualified health services, the right to security and shelter. Natural disasters are also events that bring to light the already existing violations of human rights and inequalities in a society. Gender-based violence and discrimination, which is prevalent in some societies, especially against women and girls, increases with natural disasters. The most important factor underlying this increase is the social and cultural factors that support gender inequality and structure gender-based violence. In this study, the relationship between natural disasters and gender-based human rights violations against women and girls, which has been limited so far in local sources, is discussed. A literature review was conducted, mainly based on qualitative Research methods. On the other hand, foreign literature examining the relationship between natural disasters and gender-based violence and discrimination with quantitative methods was examined, and in these studies, a large amount of evidence was found that disasters affect women and girls disproportionately compared to men. In addition, alternative suggestions have been tried to be made regarding human rights violations against women within the scope of natural disasters.

Keywords: Human rights, Natural disasters, Disaster management, Gender based violence.

Article Type: Research Article

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Osmaneli Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Bölümü, yunus.duger@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3077-6793

** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, murat.yaman@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8659-090X

1. GİRİŞ

Dünya’da insanlar ırk, cinsiyet, din, dil gibi ayrımlara ve rastlantısal farklı özelliklerine bakılmaksızın ve hiçbir koşulda çiğnenmemesi gereken –yaşama, beslenme, barınma, güvenlik ve sağlık gibi– birtakım temel insan haklarına sahiptir. Her bir kişinin sırf insan olmasından dolayı sahip olduğu bu temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesi, geliştirilebilmesi ya da bu hakların çiğnenmemesi gerektiği konusu, insanın karşısına yalnızca soykırım, işkence, ırkçılık ya da yabancı düşmanlığı gibi birtakım tutum ve davranışlarla ya da savaş ve bazı çatışma ortamlarında ortaya çıkmazlar. Söz konusu temel insan hakları ihlalleri aynı zamanda çok sayıda can ve mal kayıpların ya da yaralanmaların yaşandığı afetlerle de birlikte yaşanmaktadır. Üstelik doğal afetlerden etkilenen kişilerin insan haklarını tehlikeye sokan, ihlal eden durumlar ya da tutum ve davranışlar çoğu zaman bilinçli ya da planlı bir şekilde de gerçekleşmezler. Bu ihlaller, uygun olmayan politikalardan, ihmallerden ya da afetlerin muhtemel sonuçlarına hazırlık ve müdahale için yetersiz kaynak ayrımı ve yetersiz kapasiteden kaynaklandığı gibi, asıl temelde yatan neden kişilerin ve/veya devletlerin –ve daha altta yer alan kurum ve kuruluşların– olaylara, olgulara ve kişilere yönelik bakış açısı ya da insan anlayışından kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu, insanın varlıksal yapısının ve değerinin merkeze alınmadığı bakış açılarından ve insanın kendisinin göz ardı edildiği görülmektedir. Dolayısıyla temelde krizlerin ya da afetlerin kendisi doğası gereği herhangi bir ayrımcılık, şiddet ya da hak ihlalleri içermezler, afetlerin etkileri ve ortaya çıkardığı sonuçlar meydana geldiği yerdeki kişisel ve toplumsal yapıyla özgün bir bağlama sahiptir.

Başka bir deyişle, “toplumların sosyal, kültürel, politik ve ekonomik özellikleri, onların afetler karşısında verdikleri tepkileri, başa çıkma kapasitelerini etkilemektedir” (Varol ve Gültekin, 2016: 1433). Dolayısıyla bir felaket, yalnızca doğal tehlikelerin insanlara zarar vermesi nedeniyle ortaya çıkmaz, aynı zamanda genellikle sosyal, politik ve ekonomik yapıların ve bu yapısal çevre içerisinde yaşamın nasıl oluşturulduğunun bir sonucu olarak meydana gelir. Örneğin, iki toplum benzer doğal tehlikelere maruz kalabilir, ancak tehlikeden kurtulma yeteneklerini belirleyebilecek farklı duyarlılıklara ya da farkındalıklara sahip olabilirler. Kısacası tehlikeler temelde dış tehditlerdir, ancak ortaya çıkan felaket, iç sorumlulukların yansımalarıdır (Izquierdo, 2015: 2-3).

Bu açıdan düşünüldüğünde, bir toplumda örneğin “kadınların afetlere karşı artan savunmasızlığı, doğal afetlerin toplumsal doğasının –toplumsal gerçekliğin– bir tezahürüdür. Afet doğal bir olayla başlasa ya da onun tarafından tetiklense de toplum üzerindeki etkisi, içinde yer aldığı sosyal sistemden kaynaklanmaktadır”. Afetler bu nedenle doğası gereği sosyal süreçlerdir ve bu yüzden toplumdaki her bir bireyi farklı şekilde etkilemektedir. Bu durum toplumdaki kimi bireyleri ve grupları afetler karşısında daha fazla savunmasız hale getirir. Çünkü bir bireyin savunmasızlığının temelleri cinsiyet, etnik köken, sınıf, yaş ve engellilik gibi bir dizi faktör tarafından belirlenen sosyal ilişkilerden kaynaklanmaktadır (Fisher, 2010: 904). Örneğin, afetler sırasında artan cinsiyete dayalı şiddet riski, toplumdaki cinsiyet eşitsizliği ile bağlantılıdır. Bir felaket, cinsiyet eşitsizliğini destekleyen ve cinsiyete dayalı şiddeti yapılandıran sosyal ve kültürel faktörlerden izole edilmez (Ahmad, 2018: 114). Bu açıdan dünyanın pek çok yerinde, sosyal ve kültürel cinsiyete dayalı izolasyon ve ayrımcılık gelenekleri, kadınları kendi özel alanında kalmaya zorlar, böylece yalnızca onların toplumu yeniden inşa etme ve rehabilitasyon süreçlerine katılmalarını engellemekle kalmaz, aynı zamanda insani yardım gibi hizmetlerin kadınlara ulaşmasını da engellemektedir (Izquierdo, 2015: 33).

Afetlerin cinsiyete dayalı boyutları, 1990'lardan bu yana bilimsel olarak önemli bir ilgi görmektedir (bkz. örneğin, Fothergill, 1996; Enarson, 1998; Fordham, 1998). Afetlerin çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi diğer marjinalleştirilmiş sosyal gruplarla birlikte kadınları da orantısız bir

şekilde etkilediği belirgin hale geldiğinden, toplumsal cinsiyet konusuna olan ilgi genellikle savunmasızlık paradigmasından kaynaklanmıştır. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunda, birçok toplumda kadınların, yerel ve uluslararası düzeydeki eşit olmayan güç ilişkileri nedeniyle, erkeklere sunulan doğal tehlikelerden korunma araçlarına erişimden yoksun bırakıldığı vurgulanmaktadır (bkz., örneğin, Enarson ve Morrow, 1998; Phillips ve Morrow, 2008; Enarson ve Dhar Chakrabarti, 2009). Toplumsal cinsiyet ve afet çalışmaları, neredeyse yalnızca kadınların belirli savunmasızlıklarına ve kapasitelerine odaklanmıştır. Savunmasızlık paradigmasının güçlü bir şekilde dile getirilmesi, Afet Riskinin Azaltılmasının (DRR) önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Afet riskini azaltmaya yönelik politika ve uygulamalarda kadınların özel savunmasızlıklarının dikkate alınması gerektiği görülmüştür (Gaillard vd., 2016: 431).

2. DOĞAL AFETLERDE İNSAN HAKLARI

Doğal afetler ile insan hakları gerek teoride gerekse pratikte birbiriyle karşılıklı bir ilişki içerisindedir. Özellikle afet olarak nitelendirilen olaylardan sonraki süreçlerde, afetlerden olumsuz etkilenen kişilerin insan hakları içerisinde sayılan temel haklarının güvence altına alınmasında ciddi sorunlar yaşanır. Bunun en temel nedeni hem insan hakları konusunda bilgi eksikliği hem de insan hakları ile afetler –afet yönetimi– arasındaki bağlantının somut olarak kurulamamasıdır. Oysa insan hakları, birçok sosyal ve siyasi durumlarda olduğu gibi afet durumlarında da insanın onuru ve değerini güvence altına almaya yönelik nesnel ilkeler ortaya koyan haklardır.

Bu bakımdan insan hakları, insanın değeri ve insan onuru temeline dayalı ve her insanın birtakım olanaklarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine ilişkin koşulların sağlanmasına yönelik haklardır. Kişinin, herhangi bir kültürün, dinin, etnik kökenin ya da herhangi bir grubun üyesi olduğu için değil, yalnızca insan türünün bir üyesi olduğu için sahip oldukları haklardır. İnsan hakları kişinin her durumda ve koşulda her bir kişiye sırf insan olmasından kaynaklı insanca muamele göstermesi ve kendisine de aynı şekilde muamele gösterilmesi gerektiği fikrinin bir ürünüdür. İnsan hakları, kişinin insana özgü –çalışma, sağlık, barınma, beslenme ve güvenlik gibi gibi– olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmesi için gerek sivil gerekse kamusal alanda nasıl muamele görmeleri ve başkalarına nasıl muamele etmeleri gerektiğine ilişkin talepleri dile getirirler. İnsan hakları, insanın diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel bir değeri ve yeri olması nedeniyle gösterilmesi gereken muameledir (Düger, 2020:33-34). Kuçuradi'ye göre, insan hakları iki anlamda muamele ilkeleridir. Ona göre, insan hakları hem muamele görme hem de muamele etme ilkeleridir. İnsan hakları yalnızca belirli şekilde muamele görme ya da sürekli haklar talep etme olarak pasif bir şekilde ifade edilemez. İnsan hakları eylem ilkeleridir, yani muamele etme ve görme ilkeleridir (Kuçuradi, 2007b: 30-31). Her bir kişinin sırf insan olmasından dolayı sahip olduğu doğal olanaklarını gerçekleştirebilmesiyle doğrudan doğruya ilgili olan temel kişi hakları ve özgürlükler, bu kapsam içerisinde olan haklardır. Temel kişi hakları, kişilerin insana özgü olanaklarını gerçekleştirebilmeleri için diğer insanlar ve devlet tarafından görmeleri gereken muameleye ilişkin taleplerdir. Bu talepler:

(...) kişiler insanın bu olanaklarını gerçekleştirir ve geliştirirken, onlara “hiç kimse” tarafından dokunulmaması isteminde bulunurlar. Kişi güvenliğine ilişkin bütün yasaklayıcı istemler ve/veya “temel özgürlükler” bu tür haklardır (Kuçuradi, 2007a: 13). Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakları ve gerektirdikleri hiç kimsenin esir ya da köle durumunda tutulmaması; hiç kimseye işkence ya da acımasız, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele yapılmaması, bu tür ceza verilmemesi; hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanmaması ile düşünce ve kanaat özgürlükleri bu tür haklardır; herkesten insanın değerine dokunmama isteminde bulunurlar (Kuçuradi, 2007a: 59).

İnsan hakları olarak nitelendirilen hakların bir kısmı yukarıda ifade edildiği üzere, temel insan hak ve özgürlükleriyle doğrudan doğruya ilişkili olduğu gibi, insan haklarının ya da temel kişi haklarının dile getirdiği istemlerin diğer bir kısmı ise, kişilerin insan olarak, insanın belirli yapısal

olanaklarını geliştirebilmesini sağlayan ön koşullarla ilgilidir. Beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi haklar bu tür istemleri dile getiren haklardandır. Bu haklar da her kişinin sırf insan olarak sahip olduğu, tanınmaları söz konusu olmayan ve bütün insanların saygı göstermeleri ve çiğnenmeleri söz konusu olmayan temel haklar, yani insan haklarıdır. Fakat insanın yapısal olanaklarının geliştirebilmesinin genel önkoşullarına ilişkin istemleri içeren bu tür hakların sağlanması başka tür haklara; kişilere devlet tarafından tanınan sosyal, ekonomik ve bazı siyasal haklara bağlıdır. İnsan haklarının tersine bu hakların korunması, kişilere doğrudan doğruya bağlı olmayıp, ülkede yapılan birtakım hukuksal düzenlemelere, sosyal, ekonomik, siyasal haklara ve bazı kurum ve kuruluşların varlığına bağlıdır. Devletçe tanınan bu haklar her ne kadar kişi hakları olsa da insan hakları değildir (Kuçuradi, 2007a: 13). Beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi her bir kişinin insan olarak olanaklarını geliştirebilmesini sağlayan önkoşullara ilişkin talepleri içeren bu türden hakların korunması, “tanınan haklar olarak” sosyal ve ekonomik hakların korunmasına bağlıdır. Örneğin sosyal güvenlik ve sendikalar ile ilgili bazı düzenlemeler veya asgarî ücret, dinlenme, çalışma saatleri, gebe ve çocuklu çalışanların çalışma koşulları ve çocuklarının bakımı ve eğitimiyle ilgili düzenlemeler yapılmadığı –ya da yeterli düzeyde olmadığı– takdirde, kişilerin eğitim, sağlık gibi hakları da korunamaz (Tepe, 2009: 103).

Yakın dönemlerde dünyanın bazı bölgelerinde meydana gelen ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan afetler, gerek kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi kişinin sırf insan olmasına bağlı hakların ve özgürlüklerin ihlal edilmesini gerekse barınma, eğitim ve çalışma gibi sosyal ve ekonomik hakların yeterince güvence altına alınmama durumunu belirgin bir hale getirmiştir.

Özellikle 2004 ve 2005 yıllarında Güney Asya ve Amerika'nın bazı bölgelerinde etkili olan tsunamiler ve depremler, afetlerden etkilenen insanların karşılaşılabilecekleri insan hakları sorunlarını gündeme getirmiştir (IASC, 2006: 8). Afet yönetimi ve insan hakları ilişkisi bağlamında, doğal afetlerden etkilenen bireylerin haklarının nasıl korunacağı konusunda yol göstermek amacıyla ve afet yardımlarında hak temelli bir yaklaşımın hayata geçirilebilmesi için, Kurumlararası Daimî Komite (IASC) tarafından 2006 yılında “Doğal Afet Durumlarında Kişilerin Korunmasına İlişkin Destek Kılavuzları” hazırlanmıştır¹ (IASC, 2011: V). Bu Operasyonel Kılavuzlar, bir doğal afetin hemen öncesinde veya sonrasında faaliyete geçmeleri istendiğinde, hükümetler arası ve hükümet dışı insani yardım aktörlerine yöneliktir. Söz konusu kılavuzlar, kişilerin uluslararası hukukta güvence altına alınan hakların bir listesini sunmamaktadır. Bunun yerine, doğal afetler bağlamında insani eylemlere hak temelli bir yaklaşımı uygulamak için insani yardım aktörlerinin ne yapması gerektiğine odaklanırlar. Bu kılavuzlar, afetler ile ilgili sahada rol alan kişilere ve insani yardım kuruluşlarına, afetlere yönelik yaptıkları müdahaledeki faaliyetlerin insan hakları boyutlarını anlamada bir rehber olmanın yanı sıra, afetler ile ilgili devletlerin sorumlulukların pratiğe nasıl dönüşebileceğini göstermesi açısından da yol gösterici bir özelliğe sahiptir (IASC, 2006: 9). Başka bir ifadeyle, afetlerde “insan haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktır”. IASC Kılavuzları² genel olarak afet müdahalesi ile insan hakları arasındaki yakın bağlantıyı vurgulamaktadır; birinci genel ilkeye göre: “doğal afetlerden etkilenen kişiler, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında ülkelerindeki diğer kişilerle aynı hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahip kişiler olarak tanınmalı ve muamele

¹ Afet yardımına hak temelli bir yaklaşımı teşvik etmek ve kolaylaştırmak için, Kurumlararası Daimî Komite (IASC) 2006 yılında, “Operational Guidelines on Human Right sand Natural Disasters” kabul edilmiş ve sahadan elde edilen geri bildirimlerden hareketle yeniden gözden geçirilerek, 2011 yılında güncellenmiştir. Güncellenmiş versiyonu: IASC Operational Guidelines On The Protection Of Persons In Situations Of Natural Disasters.

² IASC kılavuzları hak temelli bir yaklaşımı teşvik etmektedir. Kılavuzlar afet yönetimi aşamalarına ve temalarına göre genel ilkelere ve dört gruba (A-D) ayrılmıştır. A Grubu; “yaşamın korunması, kişinin güvenliği ve fiziksel bütünlüğü ile aile bağları”. B Grubu; “gıda temini, su, sağlık, barınma ve eğitim ile ilgili hakların korunması. Grup C; “barınma, arazi, mülk ve mülkiyetin korunması yanı sıra geçim kaynakları ile orta ve yüksek öğretimin korunması”. D Grubu; belgeleme, aile bağlarının yeniden kurulması, ifade özgürlüğü ve seçimlerle ilgili hakların korunması”dır (IASC, 2011).

görmelidir ...". İkinci ilkeye göre ise, "Devletlerin, doğal afetlerden etkilenen kişilere yardım sağlamak ve insan haklarını korumak birincil görev ve sorumluluğu vardır." (IASC, 2006: 13). Dolayısıyla koruma, yalnızca doğal afetlerden etkilenenlerin hayatta kalmasını ve fiziksel güvenliğini sağlamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda uluslararası insan hakları ve uygun olduğu durumlarda uluslararası insancıl hukuk tarafından kendilerine atfedilen ilgili tüm güvenceleri –medeni ve siyasi ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakları – kapsamaktadır (IASC, 2006: 10).

Bu açıdan düşünüldüğünde, afet önleme ve hazırlıklı olma konusu yalnızca afet yönetiminin teknik alanıyla ilgili değil, insan haklarını korumak için oluşturulan uluslararası yasal çerçeveye de ilişkilidir. Bu kapsamda afet riskini azaltmak, insanların ve onların yaşamsal olanaklarının ya da kaynaklarının daha etkin bir şekilde korunması amacıyla, başka bir deyişle daha fazla insan merkezli yaklaşımın gerektiği düşüncelerin sonucu olarak, 2015 yılında "Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi"³ kabulü gerçekleşmiştir. Afet riskinin azaltılmasına (DRR'ye) daha insan merkezli ve tüm tehlikeleri içeren ve çok sektörlü bir yaklaşımı içeren bir anlayış gelmiştir. Önceki belgelerin aksine, 'Sendai Çerçevesi' ilk kez insan hakları söylemine açıkça değinmektedir (Sommaro & Venier, 2018: 32-34). Bu bağlamda Sendai Çerçevesi'nde;

(...), afet risklerinin yönetimi, insanları ve onların mal, sağlık, geçim kaynakları ve üretim varlıklarını, kültür ve çevre varlıklarını korumayı ve aynı zamanda, kalkınma hakkı da dahil olmak üzere, tüm insan haklarının tanınması ve korunmasını hedeflemektedir (UNISDR:1).

Sendai Çerçevesi'nde, afet riskine karşı savunmasız/kırılgan grupları da vurgulayıcı bir biçimde insan merkezli bir anlayışın gerekli olduğuna değinmektedir.

Afet riskine karşı daha kapsamlı ve daha insan merkezli bir önleyici yaklaşım gereklidir. Afet risk azaltma uygulamalarının etkin ve verimli olmaları, ancak çoklu tehlike ve çok sektörlülük temelinde, kapsamlı ve erişilebilir olmalarıyla mümkündür. Hükümetler, politika, plan ve standartların oluşturulması ve uygulanmasında, kadınlar, çocuklar ve gençler, engelliler, yoksullar, göçmenler, yerel halk, gönüllüler, uygulayıcılar ve yaşlılar da dahil olmak üzere tüm ilgili paydaşlarla yakın ilişki kurmalıdır (UNISDR:10).

Öyle görünmektedir ki, doğal afet zamanlarında gerekli olan insan haklarının korunması ve güvence altına alınması düzeyi yalnızca afetlerden etkilenenlerin hayatta kalmasını ve fiziksel güvenliğini sağlamakla sınırlı değildir. İnsan haklarının korunması aynı zamanda kişilerin temel kişi haklarını, sosyal ve ekonomik hakları gibi haklarını da kapsar. Bunların tümü uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk tarafından tanınmaktadır. İnsan hakları denilen haklar temelde birbiriyle bağlantılı olsa da, pratik nedenlerle bu haklar dört gruba ayrılabilir: (1) kişinin fiziksel güvenliği ve varlıksal bütünlüğüyle ilgili haklar (örneğin, yaşam hakkı, vücut bütünlüğüne yönelik saldırılara maruz kalmama, keyfi gözaltına alınmama ya da keyfi tutuklanmama vb.); (2) kişilerin temel yaşam gereksinimleriyle ilgili haklar (örneğin, beslenme, barınma, su kaynaklarına erişim hakkı, yeterli sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sanitasyon hakları); (3) diğer ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerle ilgili haklar (örneğin, eğitim hakkı, çalışma hakkı, kişinin uğradığı zararların karşılanması ve tazminat hakkı); (4) medeni ve siyasi alan ile ilgili haklar (örneğin, din özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü hakları, siyasi katılım ve hiçbir ayrımcılığa maruz kalmama hakkı). Özellikle ilk iki hak grubu, bir doğal afetin acil müdahale ve hayat kurtarma safhasıyla çok daha fazla bağlantılıdır. Bununla birlikte insan hakları kategorilerinde yer alan tüm haklara saygı

³ "Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi" 2015-2030, 18 Mart 2015 tarihinde, Japonya'nın Sendai kentinde düzenlenen Üçüncü BM Dünya Konferansı'nda kabul edilmiştir. Sendai Çerçevesi, Hyogo Çerçeve Eylem Planı (HFA) 2005-2015: Uluslar ve Topluluklarda Afetlere Direncin Oluşturulması'nın mirasçısı belge niteliğindedir.

duyulması halinde doğal afetlerden etkilenenlerin insan haklarının yeterli şekilde korunması ve geliştirilmesi sağlanabilir (Puspita, 2010: 6-7).

Doğal afet durumlarında ne tür insan hakları sorunları ortaya çıkmaktadır? (Munesue, 2016: 193). Bu soru bağlamında, BM Kuruluşlar Arası Daimî Komitesi'ne (IASC) göre, doğal afetlerin ardından birçok ortak insan hakları sorunları vardır:⁴

- Emniyet ve güvenlik eksikliği (ör. yaygın suç, doğal afetlerin ikincil etkileri, vb.);
- Cinsiyete dayalı şiddet;
- Yardıma, temel mal ve hizmetlere eşit olmayan erişim ve yardım sunumunda ayrımcılık;
- Çocuklara yönelik taciz, ihmal ve istismar;
- Özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve hayatta kalmak için aile desteğine muhtaç diğer bireyler açısından yaşanan aile ayrılığı;
- Yetersiz kanun uygulama mekanizmaları ve adil bir şekilde işleyen adalet sistemine sınırlı erişim;
- Etkili geri bildirim ve şikâyet mekanizmalarının olmaması;
- İstihdam ve geçim kaynağı fırsatlarına eşit olmayan erişim;
- Zorla yer değiştirme;
- Afet nedeniyle yerlerinden edilen kişilerin güvensiz veya istem dışı dönüşü veya yeniden yerleştirilmesi; veya
- Mülkiyet iadesi eksikliği ve araziye erişim

Her ne kadar devletler afet yönetimine yönelik insan haklarına dayalı bir yaklaşımı benimsemiş olsalar da bu yükümlülüklerin afet bağlamında ne anlama geldiğine dair önemli soru işaretleri vardır (Storrier, 2017: 514). Ayrıca doğal afetlerden etkilenenlerin belirli haklarını ve ihtiyaçlarını sistematik olarak doğrudan doğruya ele alan hiçbir insan hakları sözleşmesi yoktur. İnsan hakları sözleşmelerinde doğal afetlere çok az doğrudan atıf vardır (Costa, 2014:65). Bunlardan biri, BM “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”⁵ nin 11. maddesinde ifade edildiği üzere, “Taraf Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır” hükmüdür. Ayrıca bölgesel düzeyde, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi⁶, (ACRWC) mülteci çocuklar başlığı altında, bu madde hükümlerinin “ister doğal afet ister ülke içi silahlı çatışmalar, iç çekişme, ister ekonomik ve sosyal düzenin bozulması, isterse başka bir şekilde sebep olmuş olsun, ülke içinde yerinden edilmiş çocuklara uygulanır” şeklinde ifade bulunur (ACRWC, madde:23/4). Aynı sözleşmenin, 25/2 (b) maddesinde ise, “silahlı çatışmalar veya doğal afetler nedeniyle ülke içinde ve dışında yerinden edilmenin neden olduğu ayrılık durumlarında, çocukların izini sürmek ve ana babaları veya akrabalarıyla yeniden birleştirmek için gerekli tüm önlemleri alacaktır” şeklinde doğal afetlere atıfta bulunur.

⁴ IASC, 2011, Protecting Persons Affected by Natural Disasters: IASC Operational Guidelines on Human Rights and Natural Disasters.

⁵ BM “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”. (2008 yılında yürürlüğe girmiştir).

⁶ African Charter On The Rights And Welfare Of The Child. (1990).

Bu gelişmeler gösteriyor ki, doğal afetler ve insan hakları ilişkisinin hukuk çerçevesinde ve sözleşmeler boyutundaki önemi açıkça görülmektedir.

3. DOĞAL AFETLERDE KADINA YÖNELİK CİNSİYETE DAYALI ŞİDDET VE AYRIMCILIK: İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Cinsiyete dayalı şiddet, temeli toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan bir olgu olup, birçok toplumda en sık görülmeye devam eden bir insan hakkı ihlalidir. Cinsiyete dayalı şiddet ve kadına yönelik şiddet kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılır, fakat her iki ifade eş anlamlı değildir. “Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi” (1993), kadına yönelik şiddeti cinsiyete dayalı şiddetin bir alt kategorisi olarak tanımlar (Terry, 2007: xiv). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararında, kadına yönelik şiddet bağlamında toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, “kadınların, erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerini kullanmalarını ciddi şekilde engelleyen bir ayrımcılık biçimidir” şeklinde tanımlanır.

Diğer yandan, BM tarafından kabul edilen ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 1. maddesi kadına yönelik ayrımcılığı tanımlamaktadır:⁷

Buna göre ayrımcılık toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, yani bir kadının sadece kadın olması nedeniyle maruz kaldığı veya kadınları artan oranlarda etkileyen şiddeti de içermektedir. Bu şiddet, kadına fiziksel, zihinsel ya da cinsel yönden zarar veya acıya neden olan davranışları, bu davranışlara ilişkin tehditleri, zorlamayı ve özgürlüklerin kaybedilmesine neden olan diğer davranışları kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ilgili Sözleşme hükümleri açıkça şiddeti vurgulamasına da bu hükümlerin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Kadınların genel uluslararası hukuk veya insan hakları sözleşmeleri altındaki insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanmalarını engelleyen ya da tehlikeye sokan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Sözleşmenin 1. Maddesi kapsamında bir ayrımcılık biçimini oluşturmaktadır. Bu hak ve özgürlükler şu şekilde ifade edilmektedir:

- Yaşam hakkı;
- İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezaya maruz kalmama hakkı;
- Uluslararası ve ülke içi silahlı çatışma durumlarında insani normlara göre eşit korunma hakkı;
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı;
- Hukukun korumasından eşit biçimde yararlanma hakkı;
- Aile içinde eşitlik hakkı;
- Elde edilmesi mümkün olan en yüksek standartta fiziksel ve ruhsal sağlık hakkı;
- Adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkıdır.

Kısacası, cinsiyete dayalı şiddet, bireyleri ya da birtakım grupları cinsiyetlerine göre hedef alan şiddeti ifade etmektedir (İzumi, 14). Cinsiyete dayalı şiddet; sadece cinsiyetleri nedeniyle bir kadına, erkeğe, kız veya erkek çocuğa yönelik gerçekleşen ve onlar üzerinde muhtemelen fiziksel, cinsel veya psikolojik tahribata veya acıya neden olan birtakım eylemlerdir. Başka bir deyişle, kişiye cinsiyeti nedeniyle uygulanan herhangi bir eylem veya zarar tehdidini içerir. Risk faktörleri genellikle önceden var olsa da felaketin –ya da yaşanan herhangi bir afetin– kendisi ve buna yanıt verme çabaları cinsiyete dayalı şiddet oluşumunu şiddetlendirebilir (International Disaster Law Project, 2018: 1). Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı olarak kişilerin yaşadıkları güvenlik, ayrımcılığa uğrama ve

⁷ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları 1986 – 2013, 19 Sayılı Tavsiye Kararı (11. oturum, 1992). S.21-22. (http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/453_1.pdf).

birtakım hak ihlalleri gibi sorunlar yalnızca silahlı çatışma, terörizm, salgın hastalıklar, ekonomik ya da siyasi krizler ile bağlantılı değildir, aynı şekilde doğal afetlerin de cinsiyete dayalı şiddeti ve ayrımcılığı artırıcı etkisi olduğu görülmektedir (Enarson, 2008: 140).

Öyle görünmektedir ki, afetlerin etkileri cinsiyetten bağımsız değildir. Afetler cinsiyet özellikleri de dahil olmak üzere, dünya çapında zaten marjinalleştirilmiş insanları orantısız bir şekilde etkilemektedir (World Disasters Report 2020: 147-148). Diğer yandan, toplum içerisinde bu tür olayların daha önceden yaygınlık gösterdiği ve çoğu zaman birtakım önyargılardan ya da ahlaki değer yargılarından dolayı üstü örtülebildiği düşünüldüğünde, üstelik aile içi şiddet, cinsel sömürü, istismar, çocuk yaşta evlilik ve insan ticareti dahil olmak üzere farklı biçimlerde gerçekleştiği de hesaba katıldığında, afetler sırasında ve sonrasında cinsiyete dayalı şiddeti araştırmak ve bu konuda doğru veriler elde etmek oldukça zordur. Bazı ortamlarda, bir afetin ardından hem aile içi hem de cinsel şiddet –saldırı ve cinsel istismar ve sömürü– artış gösterir. Fakat özellikle cinsiyete dayalı şiddet oranının zaten yüksek olduğu bir yerde, afetin sonucuna bağlı olarak cinsiyete dayalı şiddetin artıp artmadığını belirlemek oldukça zordur (IFRC, 2015: 11).

Afetler sırasında oluşabilecek cinsiyete dayalı şiddet türleri şu şekilde sıralanabilir (International Disaster Law Project, 2018:1):

- Cinsel, psikolojik, fiziksel ve duygusal istismar
- Tecavüz ve cinsel saldırı
- Zorla kaçakçılık ve fuhuş
- Erken yaşta ve zorla evlilik
- Aile içi şiddet
- Kaynaklara, fırsatlara ya da hizmetlere erişimde engeller ve sınırlar

Doğal afetlerden etkilenen kişiler açısından düşünüldüğünde, doğal afetler sırasında ya da sonrasında daha fazla belirginleşen cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık, birçok farklı nedenden kaynaklanır. Özellikle kadınların ve kız çocukların afetlerde erkeklere göre daha fazla savunmasız olmaları ya da temel insan haklarının daha yaygın ihlal edilmesi, birtakım fizyolojik ve biyolojik farklılıklardan kaynaklandığı gibi, aynı zamanda kimi sosyal ve kültürel normlardan ya da rol davranışlarından kaynaklanır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, kişilerin biyolojik ya da fiziksel güç ve kapasitelerindeki farklılıklar, afetler karşısındaki müdahale ve mücadele kapasitelerini etkiler. Nitekim şiddetli sel esnasında hayatta kalmak için gereken fiziksel bir güç, kimin hayatta kalacağına belirleyici olabilir. Pek çok kadın ve çocuk, dalgaların içinde ayakta kalmayı başaramadığından ve yorgun düştüğünden boğularak yaşamını yitirmektedir (Oxfam International 2005: 3). Bu tür olaylar karşısında özellikle kız çocukların fiziksel olarak erkek çocuklara göre dezavantajlı hale gelmelerinin temelinde, beslenme gibi en temel insan hakkı konusunda kız çocuklara yönelik negatif ayrımcılığın etkisi vardır. Ikeda'ya göre, "Bangladeş'te bir kız çocuğu, ailedeki eşit olmayan yiyecek dağılımı nedeniyle bir erkek çocuğa göre %20 daha az kalori almaktadır. Ayrıca bir kız çocuğu, hayatının en başından itibaren birçok bakımdan ayrımcılığa uğramakta ve başkalarına bağımlı olarak yetiştirilmektedir. Bu durum kız çocuklarının hem fiziksel olarak kırılgan olmasına hem de zihinsel olarak yeterli düzeye erişememesine yol açar. Oysa bir doğal afet sırasında ve sonrasında devam eden zorluklarla yüzleşmek ve mücadele etmek zihinsel ve fiziksel bir güç gerektirir. Ne yazık ki, yetersiz beslenen bir kadın, zorluklar karşısında daha şanssız bir hale gelir" (Ikeda, 1995: 180).

Diğer yandan Aralık 2004 yılında yaşanan tsunaminin Güney ve Güneydoğu Asya'daki kadınlar üzerindeki etkisine ilişkin Oxfam International (2005) raporunda belirtildiği üzere, kendini

kurtarma becerisindeki yetiler kısmen öğrenilen beceriler tarafından belirlenir ve bu nedenle yalnızca fizyolojik farklılıkların sonucuna bağlı olmadığı görülmüştür (Neumayer ve Plumber, 2007: 553). 2004 yılındaki tsunamiden oldukça kötü bir şekilde etkilenen Sri Lanka’da, tsunamiyle birlikte ortaya çıkan selden en fazla kız çocukları ve kadınların olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu eşitsizliğin en temel nedeni; tsunaminin yol açtığı olumsuz şartlarda insanların yaşama tutunabilmesine yardımcı olabilecek yüzme ve ağaca tırmanma gibi becerilere erkeklerin kadınlara göre daha fazla sahip olduğu görülmektedir. Özellikle erkeklerin işgücünde aktif olarak görev aldıklarından dolayı bu tür becerileri kolayca kazanırken, kadınların daha çok ev işlerinde yer alması ve işgücüne dahil olma fırsatlarından mahrum kalmaları onların yaşamını kurtaracak becerilere sahip olmalarını engellemiştir. Shanthi Sivasanan bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Birçok erkek sudan kaçmak için ağaçlara tırmandı, –ki bu daha önce birçok kez meyve toplamak için ve oyun oynarken yaptıkları bir şeydi– fakat kadınlar bunu daha önce hiç yapmamıştı ve yapmadılar” (Oxfam International 2005: 9). Nitekim Ikeda’nın (1995, 188) 1991 Bangladeş kasırgası örneğinde, ölüm oranındaki cinsiyet farklılıkları üzerine yaptığı çalışmada, afetler karşısında kadınların fiziksel olarak dezavantajlı hale gelmelerinde, birtakım sosyal-kültürel normların ve rol davranışlarının etkisi olduğu görülmektedir (Neumayer ve Plumber, 2007: 553).

Rasheda Begum’e göre, 1991 Bangladeş siklonu sonrasında, kadınların erkeklere göre daha fazla sayıda ölümüne neden olmasındaki hususlardan biri de kadınların yalnızca fiziksel olarak zayıf oldukları için değil, aynı zamanda Bangladeş’in, kadınların davranışlarını sınırlandıran dini geleneklere ve erkek egemenliğine dayalı bir sosyal-kültürel yapısından da kaynaklanmaktadır. Özellikle kimi sosyal normlar ve kültürel kısıtlamalar, kadınları erkeklerin korunmasına muhtaç bir duruma getirmektedir. Kadınlardan çocukların bakım sorumlulukları gibi fiziksel sorumluluk almaları yönünde bazı temel rolleri yerine getirmeleri beklenir. Bu yüzden Bangladeş’te etkili olan kasırgada kadınların çocuklarını kurtarmak için hayatlarını tehlikeye atmaları sonucunda yaşamlarını yitirmişlerdir. Bangladeş örneğine bakıldığında, kadınlara yüklenen ikinci ana sorumluluk ev ve hayvanlar da dahil olmak üzere aile mallarının korunmasıdır. Kasırga sırasında kadınların bir kısmının sırf kendi mülklerini terk etmelerine bağlı olarak oluşabilecek zararlardan suçlanıp cezalandırma korkusu nedeniyle yaşam alanlarından ayrılmadıkları görülmüştür. Her şeyden önce, Bangladeş’teki bu kasırga bağlamında gerçekleşen olaylar, çevresel afetlerde kadınların hem afet sırasında hem de sonrasında sosyal statülerinden ya da kimi kültürel nedenlerle uğradıkları baskılardan dolayı daha savunmasız hale geldiklerini göstermektedir (Begum,1993: 34).

Diğer yandan özellikle kadınlara yönelik kıyafet kuralları, kadınların hızlı hareket etme kabiliyetini kısıtlayabilmektedir. Örneğin, Bangladeş kırsalında kadınların koşmalarını ve yüzmelerini engelleyen geleneksel *sari –saree–* adlı kıyafet giymeleri bu bağlamda düşünülebilir. Ayrıca kadınların ve kızların kocası, babası ya da erkek kardeşlerinden izin almadan herhangi bir yere gidememesi ya da evden çıkmalarını engellemeye yönelik kadınlara yönelik kimi davranışsal kısıtlamalar da afet bağlamında kadınları olumsuz etkilemektedir. Nitekim yüzmeyi öğrenen kadınlara yönelik sosyal önyargılardan dolayı kız çocuklar ve kadınlar arasında yüzme becerisinin yaygınlık göstermemesi sel felaketlerinde kadınların hayatta kalma şanslarını büyük ölçüde azaltmaktadır (Neumayer ve Plumber, 2007: 554).

Ayrıca kimi toplumlarda çoğu zaman, geleneksel bir iş bölümü, doğal afetlerde kadınları dezavantajlı duruma getirir. Aralık 2004’te tsunaminin Endonezya kıyılarını vurduğunda kırsal kıyı bölgelerindeki birçok kadın evde olduğu için yaşamını yitirirken, erkekler denizde balıkçılık gibi ekonomik faaliyetleri yürüttüğünden ya da bir şekilde evlerinden uzakta olduklarından dolayı hayatta kalmayı başarmıştır. Yine aynı şekilde tsunaminin etkili olduğu Hindistan’da birçok kadın, balıkçılık yapan eşlerini deniz kıyısında gelmelerini beklerken, yüksek dalgaların kıyıya vurması neticesinde

çoğunlukla kadınların öldüğü görülmüştür (Neumayer ve Plumber, 2007: 554), (Oxfam International 2005 Reports). 2004 yılında Hint Okyanusu'nda meydana gelen deprem ve sonrası tsunaminin etkilerinin görüldüğü bazı Sri Lanka köylerinde de kadınlar erkeklerden üç kat daha fazla yaşamlarını yitirmişlerdir.⁸

Doğal afetlerde kadına yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılığı ve yapılan insan hakları ihlallerini cinsel istismar, fiziksel ve psikolojik şiddet, çocuk evliliği, sağlık ve eğitim alanları kapsamında ayrıntılı ele almak gerekmektedir.

3.1. Cinsel İstismar/Şiddet ve Tecavüz

Cinsel ya da toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve saldırı bir insan hakkı ihlalidir. Bu türden insan hakları ihlalleri çoğu zaman bir toplumda ya da topluluklar içindeki eşit olmayan cinsiyet ilişkileri ve gücün kötüye kullanılmasıyla bağlantılıdır (UNHCR, 2011:6). Afetler, çeşitli nedenlerle özellikle kadınların ve kız çocukların cinsel şiddete, sömürüye ve saldırılara karşı daha fazla savunmasızlığını artırabilir. Afetler bağlamında oluşabilecek cinsiyete dayalı şiddet türleri açısından düşünüldüğünde, afetlerin etkisi kadın ve erkekler arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin kadınlar ve kız çocukları afet durumlarında cinsel istismara karşı daha savunmasızdır ve yiyecek, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların giderilmesine karşılık fuhuş baskısıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Fuhuş endüstrisi genellikle mülteci veya yerinden edilmiş nüfus ile yerel topluluk arasındaki etkileşimin bir parçası haline gelebilir. Ayrıca yalnızca kadınlar değil aynı zamanda erkekler de bu tür durumlarda cinsel istismara uğrama riski altındadır (World Health Organization 2002:3).

İnsanları cinsel şiddetten koruyabilecek güvenli barınma, bilgiye erişim, güvenlik tedbirleri ya da sağlık hizmetleri gibi temel kaynaklar, bir afet ya da felaketlerden sonra ciddi bir şekilde sınırlanır ya da kullanılamaz hale gelebilir (National Sexual Violence Resource Center, 2009: 1-2). Afetler sonrasında kurulan aşırı kalabalık geçici barınma merkezlerinde ya da kamplarda, kadınlar ve çocuklar cinsel şiddete karşı daha savunmasız kalırlar. Kadınlar gerek barınma merkezlerinde gerekse barınma alanlarına su ve benzer temel yaşam malzemeleri tedarik ettikleri sırada, cinsel saldırılara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca iyi planlanmamış insani müdahaleler bu riski daha fazla artırır. Diğer yandan afetler sonrası ekonomik zorluklar, kadınları bazen kolluk kuvvetleri ve insani yardım görevlileri gibi yetkili makamlardaki erkeklere karşı cinsel sömürüye ve fuhuşa açık hale getirmektedir (Fisher, 2010:906).

Başka bir deyişle, doğal afetler ya da iklim değişikliği gibi olaylar bağlamında insani yardım ortamları da cinsel şiddet ve saldırı riskini artırabilir. Rezaeian (2013) tarafından doğal afetler ve şiddet arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmada, doğal afetlerin hem kısa hem de uzun vadede şiddet oranını artırdığı görülür. IFRC'ni afetlerde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin 2015 tarihli raporunda⁹, insanların afetler nedeniyle yerinden edilmesi bağlamında cinsel şiddetin artış gösterdiği

⁸ Sri Lanka'da tsunami sonrasında ortaya konulan raporlarda, 16 ile 30 yaş grubunda yer alan kadınların erkeklerden üç kat daha fazla yaşamını yitirdiği görülmektedir (Sri Lankan Government and Development Partners (2005)'den aktaran Jennifer Hyndman. *Feminism, Conflict and Disasters in Post-tsunami Sri Lanka*. *Gender, Technology and Development* 12 (1). 2008: 101-121. Aynı şekilde tsunamiden sonra Endonezya'da, Oxfam International (2005), Aceh Besar bölgesindeki dört köyde, hayatta kalan 676 kişiden sadece 189'u kadın olduğunu bildirmiştir. Kuzey Aceh bölgesindeki dört köyde, 366 ölümden 284'ü kadındı: bu köylerdeki ölümlerin yüzde 77'sini (dörtte üçünden fazlasını) kadınlar oluşturuyordu. Tsunamiden en kötü etkilenen köy olan Kuala Cangkoy'de, ölen her ölümlerin yüzde 80'i kadındı. Hindistan'ın Cuddalore kentinde 146 erkeğin ölümüne karşın 391 kadın ölümüyle erkeklerin neredeyse üç katı kadar kadın yaşamını yitirmişti. Pachaankuppam köyünde ise ölen sadece kadınlardı. (Oxfam International. (2005) 'The Tsunami's Impact on Women,' Oxfam Briefing Note. Pp.2-4).

⁹ IFRC (2015), (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies), *Unseen, unheard: Gender-based violence in disasters*. <https://www.ifrc.org/media/49063>.

tespiti yapılmıştır (UNFPA/UNICEF, 2020: 27). Örneğin yaklaşık 200.000 Haitilinin ölümüne ve bir milyon insanın yerinden edilmesine yol açan 2010 Haiti depremi sonrasında, kadına yönelik cinsel istismar artış göstermiştir. Özellikle kalabalık ve güvenli olmayan barınma koşulları ve bazı kamplarda kolluk kuvvetleri tarafından güvenliğin sağlanamaması, depremin ardından tecavüz olaylarının artmasına neden olmuştur. Deprem sonrası güvencesiz ekonomik koşullar, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik cinsel istismarın artmasını daha da kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, çoğunluğunu erkek personellerin oluşturduğu yardım kuruluşları çalışanları tarafından, kadınlar birtakım gıda ve temel yaşam malzemelerinin karşılanması uğruna cinsel istismara ve tacize rıza göstermek zorunda bırakılmıştır (Horton, 2012: 301-302).

3.2. Fiziksel ve Psikolojik Şiddet: Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, herhangi bir ilişkide en yakın kişilerce, yani mevcut ya da eski eşler, en yakın partner olarak ifa edilen kişiler veya kız/erkek arkadaş tarafından işlenen şiddettir. Aile içi şiddet yalnızca fiziksel güçle sınırlı değildir, aynı zamanda cinsel saldırılar ve genellikle tarafların birbirleri üzerinde güç ve kontrol kazanmaya yönelik tehditkâr davranış biçimlerini de içerir (Walby, 2004: 16). Dolayısıyla yakın partner istismarı, yakın partner şiddeti ya da evlilik içi istismar gibi çeşitli isimlerle adlandırılan aile içi şiddet, tek bir davranış şeklini değil birçok fiziksel, cinsel ve/veya psikolojik davranış örüntüsünü içermektedir. Her ne kadar aile içi şiddet cinsiyetten bağımsız olsa da kadınların ve kız çocukların fiziksel yaralanmalar veya psikolojik baskı ya da tehdit içeren eylemler ile karşılaşma olasılığı daha yüksektir. Aile içi şiddet, aile içindeki çocukları cinsel ve fiziksel istismar açısından yüksek risk altına sokabilmektedir (Hornor, 2005: 206-207).

Kadına ve kız çocuklarına yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet bir insan hakları ihlalidir ve fiziksel ve psikolojik şiddet içerikli aile içi şiddet ise doğal afetler sonrasında ya da ülkede yaşanan çatışma ortamlarıyla birlikte artış gösterebilmektedir. Çoğu zaman erkekler tarafından kadınlara ve çocuklara karşı fiziksel, psikolojik şiddet ve cinsel istismar –ya da saldırı– afet sonrası birtakım nedenlere bağlı olarak artış göstermektedir. Özellikle aile içi şiddetin yaygın olduğu toplumlarda, doğal afetler ya da çatışma ortamları sonrası aile içi şiddet önemli bir sorun olarak ortaya çıkar. Doğal afetler sonrası erkeklerin ailenin geçimini sağlamada yaşadıkları sorunlar ve kaygılar ya da işlerini kaybetmeleri başta erkek olmak üzere, aile fertleri içerisinde ruhsal açıdan bir baskı oluşturmakta ve aile içi şiddet riskini arttırabilmektedir.

Aynı zamanda aile içi şiddet, bir felaket ya da afetler sonrasında geçici barınaklarda kalmaya zorlanan kadınların ve kızların karşı karşıya olduğu insan kaynaklı tehlikeler şeklinde ortaya çıkmaktadır (Enarson ve Fordham, 2001: 135). Doğal afetler, çaresizlik ve/ya da güvensizlik duygularını artırarak kişinin gerek kendi güvenliği gerekse ailesinin korunması üzerindeki kontrol kaybı duygularını öne çıkararak, aile içi şiddet için önceden var olan risk faktörlerini birleştirebilir. Örneğin, Avustralya'daki 2009 yılında "Kara Cumartesi" olarak adlandırılan orman yangınlarının ardından, nitel görüşmeler ve birtakım bulgular, yangınlardan etkilenen aileler arasında aile içi şiddet konusunda bir artış olduğunu gösterir (Gearhart vd., 2018: 88). Nitekim Debra Parkinson ve Claire Zara tarafından afet sonrası aile içi şiddeti içeren Avustralya'daki söz konusu araştırma, "Kara Cumartesi" olarak adlandırılan orman yangınları felaketleri ardından aile içi şiddetin arttığı yönünde bulgular ortaya koymaktadır (Parkinson ve Zara, 2013: 30).

Doğal afetler sırasında kadına yönelik şiddete ilişkin veriler oldukça sınırlı olmakla birlikte gelişmiş ülkeler bağlamında yapılan kimi araştırmalar, afet ile kadına yönelik özellikle de aile içinden yakın kişiler tarafından gerçekleşen şiddet arasında belirgin bir bağlantının olduğunu kanıtlamaktadır. (Örneğin, Anastario vd., 2009; Dobson, 1994; Enarson, 1999, 2012; Enarson ve Morrow, 1997; Fothergill, 1998, 1999, 2004; Parkinson, 2019; Picardo vd., 2010; Thomas vd., 2013; Wilson vd.,

1998). Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde kadına yönelik şiddet-doğal afet bağlantısına ilişkin uluslararası araştırmaların daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, şiddet ve afet arasında cinsiyete dayalı ilişkinin boyutunu, ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerin dışında da gerçekleştiğini göstermek için kimi araştırmalar yapılmış ve afetlerin kadınlara yönelik şiddeti attırdığı bulgularına ulaşılmıştır. Örneğin, Haiti'deki depremden¹⁰, Bangladeş'teki sel ve siklondan¹¹, Nikaragua ve Honduras'taki Mitch Kasırgası'ndan¹², Filipinler'deki volkanik patlamadan¹³ ve Hint Okyanusu'ndaki tsunami'den¹⁴ sonra kadına yönelik şiddetin arttığı görülmektedir (Bradley vd., 2021: 4).

Aslında kadına yönelik şiddetin ya da kadınların ve kız çocukların afetler karşısında savunmasızlığın temel kaynağı Enarson'un da ifade ettiği üzere çoğu zaman basit bir şekilde yoksulluktan kaynaklandığı düşünülür. Olumsuz ekonomik yaşam koşulları, şüphesiz afetlerde insanların daha büyük sorunlara ve risklere maruz kalmasına neden olmaktadır, fakat bir toplumda aile yapısı, medeni durum, yaş, cinsiyet, fiziksel yetenek, vatandaşlık durumu, ırk ve etnik köken ve dil gibi unsurlar da kadınları dezavantajlı duruma getirmekte ve bu faktörler diğer ekonomik koşullar ile etkileşime girerek kadınlara yönelik daha adaletsiz koşullara zemin oluşturmaktadır. Erkek şiddetinin afet bağlamında kızları ve kadınları nasıl riske attığı konusu çok fazla anlaşılılmamakla birlikte aile içi şiddet, kadınların afetlere karşı özel olarak toplumsal cinsiyete dayalı savunmasızlığına katkıda bulunan sosyal bir gerçektir (Enarson, 1999: 745).

3.3. Çocuk Evliliği

On sekiz yaşından önce evlilik olarak tanımlanan çocuk yaşta evlilik, kadınlar ve kızlar için birçok sağlık ve sosyal sonuçlarıyla ilişkilidir (Schlecht vd., 2013: 234). “Çocuklar nadiren özgürce rıza gösterdiğinden veya genç yaşta evlenmenin uzun vadeli sonuçlarını anladığından, erken evlilik bazen zorla evlilik olarak da ifade edilmektedir. Çocuklar aileleri tarafından evlenmeye zorlanabilir veya yaşamlarını daha iyi hale getireceğine inancından kaynaklı olarak evliliği kendileri de seçebilirler”. Ayrıca çocuğun yaşı ne kadar küçükse, evliliğin çocuklar üzerindeki fiziksel ve zihinsel sağlıkları açısından tehlike o kadar büyük olabilir (Vision World, Research Report, 2013: 6).

Çocuk yaşta evlilikler, insani kriz ve silahlı çatışma veya doğa afetler gibi olaylar sonrasında kız çocuklarını orantısız bir şekilde etkileyebilecek küresel bir olgudur. İnsani kriz ortamlarında küçük yaşta evlenmek zorunda bırakılan kızların eğitim süreçlerinin ortadan kalkması, fiziksel ve cinsel şiddet, zihinsel ve fiziksel sağlık sorunları ve doğum sırasında komplikasyonlar ve hatta ölümle karşı karşıya kalmaları gibi önemli sonuçları olabilir (Freccero v.d., 2021: 1).

Çocuk yaşta evlilik, kız çocuklarının eğitimlerini, sağlıklarını, gelecekteki ekonomik koşullarını ve güvenliklerini sınırlayabilecek temel insan hakkı ihlalidir (Kumala Dewi vd., 2018: 3). Afetler, çocuk yaşta evlilik gibi ayrımcı uygulamaları şiddetlendirmektedir (Atkinson ve Bruce, 2015:

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz: Farmer P (2011.) Haiti After the Earthquake. New York: Public Affairs Perseus Group ve Haiti Gender Equality Collective (2010) Ensuring Haitian women's participation and leadership in all stages of national relief and reconstruction. A Gender Shadow report of the 2010 Haiti PDNA. Available at: <http://www.haitiequalitycollective.org/2010/03/gender-shadow-report-on-haiti-pdna.html>

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Kafi S (1992) Disasters and Destitute Women: Twelve Case Studies. Dhaka: Bangladesh Development Partnership Centre. Ayrıca Nasreen M (2010) Rethinking disaster management: violence against women during floods in Bangladesh. In: Dasgupta S, Şiriner I and De PS (eds) Women's Encounter with Disaster. London: Frontpage, pp. 123–133.

¹² Detaylı bilgi için bkz: Delaney PL and Shrader E (2000) Gender and Post-Disaster Reconstruction: The Case of Hurricane Mitch in Honduras and Nicaragua. Washington, DC: World Bank. Available at: <http://www.gdonline.org>

¹³ Detaylı bilgi için bkz: Delica ZG (1998) Balancing vulnerability and capacity: women and children in the Philippines. In: Enarson E and Morrow BH (eds), The Gendered Terrain of Disaster: Through Women's Eyes. Westport, CT: Praeger, pp.225–231.

¹⁴ Fisher S (2009) Sri Lankan women's organisations responding to post-tsunami violence. In: Enarson E and Chakrabarti PGD (eds) Women, Gender and Disaster: Global Issues and Initiatives. Delhi, India: SAGE, pp.233–249.

325). Nitekim birçok araştırma, afet ya da insani kriz zamanlarında kızları ağır bir şekilde etkileyen çocuk yaşta evlilik uygulamalarının arttığını göstermektedir. Örneğin Luh Putu Ratih Kumala Dewi ve Teguh Dartanto tarafından 2015 Ulusal Sosyo-Ekonomik Araştırması (SUSENAS) ve 2014 Köy Potansiyeli Sayımı (PODES) kullanarak Endonezya'daki doğal afetler ve çocuk evlilikleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi içeren araştırmada, doğal afetler ile kızların çocuk yaşta evliliğe girme olasılığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu gösterilmektedir. Söz konusu çalışmada ifade edildiği üzere, çocuk yaşta evlilik, doğal afetlerden kaynaklanan olumsuz ekonomik koşullar ile karşı karşıya kaldıklarında aile yükünü azaltmak için kullanılan seçeneklerden biri olabilmektedir (Kumala Dewi, v.d., 2018:1). Aynı şekilde Lemmon'a göre, "doğal afetler ya da çatışma ortamları gibi durumlarda, evlenmemiş genç kızlar artan risklerle karşı karşıya kalır ve erken evlilik, kız çocuklarını korumak isteyen ebeveynler için daha makul bir seçenek haline gelir." Çünkü Lemmon'a göre, afet ve çatışma zamanlarında toplumsal kargaşa ve cinsiyete dayalı şiddet artmakta ve buna karşılık aileler, topluluğun en savunmasız bireyi olarak gördükleri kızları gerçek ya da algılanan tehditlerden korumanın bir yolu olarak genellikle çocuk evliliğine başvurabilmektedir (Lemmon, 2014: 3-5). Başka bir deyişle, çocuk evlilikleri birçok aile tarafından özellikle kız çocukları için bir koruma biçimi olarak görülmektedir. Özellikle aile namusunun korunması, birçok ortamda kızların evlenmesi için yeterli gerekçe olarak kabul edilir. İnsani yardım ortamlarında hem gerçekte yaşananlar açısından hem de algılananlar açısından cinsel şiddet riski daha yüksektir ve bu da ebeveynleri kızlarını daha genç yaşta evlenmeye motive etmelerine yol açmaktadır (UNFPA/UNICEF, 2020: 27-28).

Bazı ülkelerde doğal afetlerin görülme sıklığı, ailelerin yoksulluğa karşı savunmasızlığını artırmakta ve çoğu zaman aile içi refahın kaybolmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kişilerin ve toplumların afetlerle başa çıkma yeteneği genellikle bazı yerel sosyal-kültürel normlar ve uygulamalar tarafından engellenmektedir. İklim değişikliğinden olumsuz etkilenen ve aynı zamanda başlık parası geleneğinin yaygınlık gösterdiği bazı Afrika ülkelerinde, kız çocukların yaşlı kişilerle evlendirilmesi aileler için ekstra bir parasal girdi haline dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla küçük yaştaki kızların evlendirilmesi, doğal afetlerin ve iklim değişikliklerin neden olduğu artan ekonomik zorluklara bir yanıt olarak aileler tarafından benimsenen –yanlış– bir uyum stratejisi olabilmektedir (Asadullah, v.d., 2020: 2).

Kumala Dewi ve Dartanto (2018) tarafından yayımlanan ve Endonezya'daki doğal afetler ve çocuk evlilikleri arasındaki ilişkiyi nicel olarak incelemeyi amaçlayan araştırmada, doğal afetlerin yoğunluğu ile çocuk yaşta evlilikler arasında önemli bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Doğal afetlerin yüksek yoğunluğu, bu topluluklardaki kadınların çocuk evliliklerine girme olasılığını artırabilir. Çocuk yaşta evlilik, doğal afetlerden kaynaklanan refah üzerindeki olumsuz etkilere yanıt olarak hane halkının baş etme stratejilerinden biridir. Ayrıca, afetlerin etkisinin azaltılmasına yönelik hususun da çocuk yaşta evlilik olasılığını önemli ölçüde azalttığı bulunmuştur. Bu çalışmadan elde edilen bir diğer önemli bulgu, çocuk yaşta evliliklerin ortaya çıkmasında kadınları çevreleyen sosyal ve ekonomik koşulların önemidir. Bir toplulukta sosyal ve ekonomik özellikler, o toplumdaki bireyin ekonomik durumunu ve karşılaştığı bazı zorluklarla başa çıkma stratejileriyle ilgili tercihlerini ve güven duyduğu ortama yönelimini şekillendirmede önemli bir role sahiptir (Kumala Dewi, v.d., 2018: 9).

Jennifer Schlecht, Elizabeth Rowley ve Juliet Babirye tarafından Uganda örneğinde, çatışma ve çatışma sonrası ortamlarda erken yaşta ilişkilerin ve gayri resmi evliliklerin incelendiği araştırma¹⁵, çatışmalar ile çocuk evlilikleri arasındaki ilişkinin görülebilmesi açısından önemli katkı

¹⁵ Bu çalışma, "Uganda'daki iki farklı nüfus arasında yürütülen nitel araştırmaya dayanarak, çatışma ve çatışma sonrası ortamlarda erken ilişkilere ve gayri resmi evliliklere katkıda bulunan faktörleri sunmaktadır: Kuzey Uganda'daki Mucwini

sağlamaktadır. Araştırmada, çatışma gibi insanların birçok açıdan kayba uğradıkları olayların ardından, ortaya çıkabilen başkalarında rahatlık ya da güven bulma arzusu, yerinden edilme neticesinde ailelerin ve toplumun parçalanması ve çatışmalar sırasında her türlü şiddete maruz kalmanın etkisiyle gençlerin erken yaşta bir eş bulma motivasyonu ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Schlecht vd., 2013:239-240). Ayrıca, Kumala Dewi ve Dartanto'ya göre, afetlerin sonuçlarının azaltılması, çocuk yaşta evlilik olasılığını önemli ölçüde azaltır, çünkü afetlerin etkisinin azaltılması ve bunlara yönelik hazırlıklar, afetlerin yıkıcı etkilerini azaltacak ve daha sonra çocuk evliliğine başvurma ihtiyacını azaltabilir¹⁶ (Kumala Dewi, vd., 2018: 1).

İnsan Hakları İzleme Örgütü (2015), Pakistan'daki 2010 sel felaketi ve Haiti'deki depremden sonra erken evlilik oranlarında artış olduğuna dikkat çekmiştir. Bangladeş ve Somali'de, gıda kıtlığı ve kuraklık zamanlarında, kızlar genellikle hane için tahliye edilmesi gereken bir “yük” olarak algılanır. Ekonomik faktörlerin yanı sıra, afet sırasında/sonrasında kızların sağlığı ve güvenliği için de ailelerin çocuk yaşta evlilik kararlarını yönlendiren bir faktördür. Uganda¹⁷ Kenya ve Afganistan (Plan International, 2013) dahil olmak üzere kimi ülkelerden elde edilen kanıtlar, kamp yaşamının güvensizliğinin, açlığın ve aşırı yoksulluğun verdiği zararlardan koruma umuduyla ebeveynleri, kızlarını genç yaşta evlendirmeye yönelttiğini göstermektedir (Kumala Dewi, v.d., 2018:5). Tsunamiler ve depremler gibi büyük ölçekli doğal afetler, etkilenen haneler için ciddi tahribata neden olur ve bu da yalnızca ekonomik kayıplarla sonuçlanmaz, aynı zamanda güvensizlik duygusuyla da sonuçlanır. Doğal afetlerden kaynaklanan refah kayıpları ve afetler sırasındaki güvenlik eksikliği, hane halkının çocuk evliliğine ilişkin kararını önemli ölçüde etkileyebilir (Kumala Dewi vd., 2018: 7).

Çocuk yaşta evlilik oranlarının en yüksek olduğu ülkelerin çoğunun daha yoksul devletler ve/veya doğal afetler açısından yüksek risk altında olan ülkeler olduğu söylenebilir. Örneğin Bangladeş'te üzerinde yapılan kimi araştırmalarda¹⁸ döngüsel iklim değişikliğinin aileler üzerinde önemli ekonomik zorluklar yarattığı ortaya konmakta ve erken yaşta kızların zorla evlendirilmesine yol açtığı sonucuna vurgu yapılmaktadır. Özellikle kızlara ödenen çeyiz parasının erken yaşlarda daha düşük olması, iklim değişikliğinin yarattığı olumsuzluklar ile birleşerek kızların genç yaşlarda evlendirilmesine neden olmakta ve durum çoğunun eğitim sürecinin sona ermesine ve çoğu zamanda şiddete maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bangladeş özelinde yapılan çalışmalarda iklim değişikliğinin kıtlığı, yoksulluğu, güvensizliği ve yerinden edilmeyi artırarak çocuk yaşta evliliklerin itici güçlerini güçlendirdiğinin altını çizmektedir (Atkinson ve Bruce, 2015: 325). Bu bağlamda Bangladeş'te çocuk yaşta zorla evlilik, çeyiz ve iklim değişiklikleri arasındaki bağlantıyı göstermeyi amaçlayan araştırmada (Margaret Alston vd., 2014), aile namusuna yönelik tehdidin çocuk evliliklerinde baskın faktör olmaya devam ettiği ve iklim değişikliğinin evlenmeye zorlanan kızların sayısını artırdığı gösterilmiştir. Söz konusu araştırmada, çocuk yaşta evliliği ve çeyizi teşvik edici sebebin namusla ilgili kültürel normlar ya da değerler ve çeyizin artan maliyetleriyle ilişkili olduğu belirtilmekle birlikte, bu süreçlerin Bangladeş kırsalındaki ailelerin yaşadığı iklim zorlukları nedeniyle daha da kötüleştiği savunulmaktadır (Alston, vd., 2014: 141-143).

3.4. Sağlık ve Eğitim Alanlarında Hak İhlalleri

transit kampındaki ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve güneybatı Uganda'da Nakivale mülteci yerleşimindeki Kongolu mülteciler.”i kapsamaktadır. (Schlecht, J., Rowley, E., and Babirye, J. (2013). “Early relationships and marriage in conflict and post-conflict settings: Vulnerability of youth in Uganda.” *Reproductive Health Matters*, vol. 21, No. 41, pp. 234–242).

¹⁶ Söz konusu araştırmalarında Şekil 3'te, doğal afet, azaltma, hanehalkı ile başa çıkma mekanizması ve çocuk evliliğini açıklayan kavramsal çerçeveyi gösterilmektedir (Kumala Dewi ve Dartanto, 2018:3-4).

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz: (Schlecht, J., Rowley, E., and Babirye, J. (2013). “Early relationships and marriage in conflict and post-conflict settings: Vulnerability of youth in Uganda. *Reproductive Health Matters*, vol. 21, No. 41, pp. 234–242.

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz: Alston M, Whittenbury K, Haynes A, Godden N. “Are climate challenges reinforcing child and forced marriage and dowry as adaptation strategies in the context of Bangladesh? *Womens Stud Int Forum* 2014;47: 137-144.

Sağlık hakkı, birçok uluslararası insan hakları belgelerinde bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Sağlık hakkının en geçerli açıklaması, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesinde tanınmaktadır. Sözleşmenin 12. maddesinin 1. paragrafına göre, sözleşmeye taraf devletler, sağlık hakkına karşılık gelen “herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal -akli- sağlık standardından yararlanma hakkını” tanımaktadır. “Söz konusu ‘mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standardı’ kavramı, hem bireylerin biyolojik ve sosyoekonomik önkoşullarını hem de devletlerin mevcut kaynaklarını göz önünde bulundurmaktadır” (Genel Yorum, 12.madde/9. paragraf). Diğer yandan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin sağlık hakkına ilişkin kabul ettiği 14 no’lu Genel Yorum¹⁹, sağlık hakkının diğer insan haklarının kullanımı için vazgeçilmez olan temel bir insan hakkı olduğunu ve her bir insanın, insanlık onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmeyi mümkün kılacak en yüksek seviyedeki sağlık standartlarına sahip olma hakkını kapsadığını belirtilmektedir (Genel Yorum, 12.madde/1-2. paragraf). Ayrıca sağlık hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesiyle yakından ilgilidir ve bu hakların gerçekleşmesine bağlıdır ve bu haklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de dile getirildiği üzere gıda, barınma, çalışma, eğitim, insanlık onuru, ayrımcılığa maruz kalmama, eşitlik, işkencenin yasaklanması, mahremiyet ve bilgiye erişim hakları ile toplanma, örgütlenme ve hareket özgürlüklerini kapsamaktadır. Bu temel insan hakları ve özgürlükler, sağlık hakkının gerçekleşmesinde ve güvence altına alınmasında hayati bir öneme sahiptir (Genel Yorum, 12.madde/3. Paragraf). Ek olarak, komite, sağlık hakkını yalnızca zamanında ve uygun sağlık hizmetini almak olarak değil, aynı zamanda güvenli ve sağlıklı su kaynaklarına erişim ve yeterli sağlık koruma koşulları, güvenli gıda tedariki, beslenme, barınma, sağlıklı çalışma ve çevresel koşullar, cinsel sağlık ile üreme sağlığı da dahil olma üzere sağlıkla ilgili eğitimlere erişim gibi sağlıkla ilgili doğrudan ya da dolaylı konuları kapsayan bir hak olarak yorumlamaktadır. Genel Yorum, 12.madde/11.paragraf).

Diğer yandan, 14 no’lu Genel Yorumun 12. Maddesinin 20. paragrafında, toplumsal cinsiyete duyarlı bir sağlık hakkının kavramsallaştırılma çabaları, özellikle sosyal ve kültürel nedenler bağlamında gerek afetler öncesinde gerekse afet sonrasında sağlık hakları ihlallerine daha fazla maruz kalan kişilerin sağlık durumlarının iyileştirilmesi açısından da bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Söz konusu maddede;

Komite hem kadınların hem erkeklerin sağlık durumlarının daha iyiye götürülmesi için, Devletlerin, toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısını sağlıkla ilgili tüm politika, planlama, program ve araştırmalarının bir parçası haline getirmelerini tavsiye etmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı bir yaklaşım, kadınların ve erkeklerin sağlıklarının biyolojik ve sosyokültürel faktörlerin önemli etkisi altında olduğunu genel olarak kabul etmektedir. Sağlıkla ilgili ve sosyoekonomik verilerin cinsiyete göre ayrıştırılması, sağlık alanındaki eşitsizliklerin belirlenmesi ve bunlara çare bulunması açısından zaruridir (Genel Yorum, 12.madde/20.paragraf).

Ne var ki, özellikle kadınlar ve kız çocukları gerek ekonomik gerekse sosyal ve ekonomik faktörlerden dolayı doğal afetler karşısında, sağlık haklarıyla ilgili olarak yeterli gıda, su ve sanitasyon, barınma, giyim ve temel sağlık hizmetlerine ve cinsel ya da üreme sağlığı da dahil olmak üzere sağlık eğitimine erişim eksikliği yaşadıkları görülmektedir.

Doğal afetler, özellikle erkek otoritesine dayalı toplumlarda ya da topluluklarda çoğu zaman kadın ve kız çocukların gerek psikososyal bakım gerekse eğitim fırsatları dahil olmak üzere sağlık

¹⁹ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan mümkün olan en yüksek seviyede sağlık standartlarına sahip olma hakkı konulu 14 no’lu Genel Yorum.

haklarından yeterli bir şekilde yararlanma hakları açısından birtakım sorunları belirgin bir hale getirmektedir. Hem toplumsal yapıda hem de afetlerin her bir aşamasında karar verme sürecinin erkek egemenliğine dayalı olması, bazı toplumlarda kadınların ve kız çocukların afetler sonrası gerek cinsel sağlık ve üreme sağlığı da dahil olmak üzere eğitim ve sağlık hakkını içeren birçok olanaklardan yoksun kalmasına gerekse yeterli sağlık imkanlarına erişememelerine neden olmaktadır. Bundan dolayı, “afetler sosyal olgulardır ve sosyal sistemler aracılığıyla anlaşılmalıdır”. Başka bir deyişle, afetler doğal olarak ortaya çıkan tehlikelerin yanı sıra daha da önemlisi, sosyal alandaki birtakım olanakların yokluğu ya da yetersizliği yoluyla anlaşılmalıdır (De Stefani, 2017:198).

Doğal afetler sonrası özellikle kız çocukların haklarının ihlal edildiği bir diğer önemli hak ihlali konusu da eğitim hakkının ihlalidir. Çoğu zaman afetten etkilenen çocukların eğitim hakkı yeterince dikkate alınmamaktadır. Oysa eğitim hakkı, afetler de dahil olmak üzere, her koşulda ve durumda kişilerin sahip olduğu ve birçok ulusal ve uluslararası temel insan hakları belgelerinde ve yasalarda yer alan bir insan hakkıdır. Üstelik eğitim yalnızca kendi başına bir insan hakkı değil, aynı zamanda her bir kişinin –beslenme, çalışma ya da sosyal güvenlik gibi– diğer temel insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilebilmesi ya da geliştirilebilmesinin koşullarını sağlamada önemli bir role sahip olan bir haktır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde herkesin eğitim hakkına sahip olduğu ifade edilir (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, m.26). Aynı şekilde BM *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'nin 13. ve 14. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmektedir. Sözleşmenin 13/1 maddesine göre, taraf devletlerin herkesin eğitim hakkını tanıma yükümlülüğü vardır. Ayrıca, eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasını ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlayacağı vurgusu yapılır. Diğer yandan BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin 28. ve 29. maddeleri, çocukların eğitim hakkına dair önemli hususlar içermektedir. Söz konusu Sözleşme'nin 28. maddesine göre taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde aşamalı olarak gerçekleştirilmesi için bir dizi yükümlülükleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Söz konusu maddeye göre taraf devletler, ilköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler. Aynı madde, taraf devletlerin, okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarını düşürülmesi için gerekli önlemleri almaları gerektiği ifade edilmektedir (ÇHS, m.28). Bu anlayış temelinde özellikle kadınlara yönelik cinsiyete dayalı olarak hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın eğitim haklarının olduğunu göstermesi açısından, *Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme*, kadınlar için temel bir haklar bildirgesidir. Sözleşme'nin 10. ve 11. maddelerinde kadınların eğitim hakkı konusunun ana hatları ile düzenlendiği görülmektedir. Sözleşmenin 10. maddesi, taraf devletlere eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan bir dizi tedbirler²⁰ alması hususunda sorumluluklar yüklemektedir.

Devletlerin tüm bu yükümlülükleri ulusal ve uluslararası belgelerde belirtilmekle birlikte geçmişten günümüze gerçekleşen doğal afetlerin birçok ülkede eğitim haklarına ciddi zararlar verdiği ve eğitimin her bakımdan geliştirici etkisinden çocukların mahrum kalabildiği görülmektedir. Doğal afetler hem eğitim hizmeti veren kişilerin hem de öğrencilerin eğitim kurumlarına erişim imkanlarının aksamasına neden olabilir. Ayrıca büyük ölçüde okul malzemelerinin kaybı, ebeveynlerin bunları

²⁰ Detaylı için bkz: 1979'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”. (m.10).

değiştirme imkanlarının olmaması durumunda çocukların okula dönmesinde önemli bir engel olabilir (Bradshaw, v.d., 2013:20).

Bazı toplumlarda özellikle kız çocukları dışlanmaya karşı savunmasızdır ve örneğin güvenlik endişeleri nedeniyle, bir afet sonrasında okula devam etmede ekstra engellerle karşılaşabilirler (USAID, 2014:6). Acil durumlarda, çoğu aile gelir ve mal kaybı nedeniyle ekonomik zorluklar yaşar. Mevcut ekonomik olanaklar tükendiğinde ve eğitim ücretleri ve çalışan çocukların gelir kaybı da dahil olmak üzere çocukları okula göndermenin hem doğrudan hem de dolaylı maliyetleri olduğunda, birçok aile erkek çocuklarının eğitimine öncelik verir. Afet ve çatışmalarda artan sosyal statü, erken evlilik, ev işleri, okul güvenliği, sağlık önlemleri gibi engeller nedeniyle kız çocukları eğitimden mahrum kalmaktadır (CARE, 2018:13). Örneğin, 2009'da Bangladeş ve Hindistan kıyılarını etkisi altına alan 'Aila Kasırgası'ndan bir yıl sonra bile birçok okul eğitim hizmetlerini sunamaz durumdaydı. Birçok çocuğun eğitime erişim imkânı olmadığı ve özellikle kız çocukların bu konu daha fazla savunmasız olduğu söylenebilir. Çünkü ebeveynler tarafından kız çocukların eğitimlerinin sürdürülmesine yönelik isteklilik, erkek çocuklara kıyasla çok daha güçlü bir şekilde gelir ve eğitim maliyetleri tarafından belirlenebilir. Doğal afet sonrası kız çocukların okula devam etmelerinin aile içinde bir fırsat maliyeti oluşturabilir. Afetler sonrası kız çocukları, ölen annelerinin yerini almak ya da ebeveynlerin işe gitmesi durumlarında afetin yol açtığı yıkım sonrası yeniden eski düzene geçilmesi uğraşlarında roller almak ve ev işlerini üstlenmek ya da çocuk bakımına yardımcı olmak zorunda kaldıklarında, okulu bırakmak zorunda kalabilirler (Bradshaw, vd., 2013:20).

Dolayısıyla doğal afetlerin çocukların okula kaydolma üzerindeki etkileri kız ve erkek çocukları farklı şekilde etkileyebilir. Doğal afetler, okul ücretini ödeyememeleri, evde ek desteğe veya ek iş gücü gelirene ihtiyaç duymaları nedeniyle ebeveynleri çocuklarını okuldan almaya zorlayabilir. Kızların mı yoksa erkek çocukların mı okula gitmesi ve/veya çocuk işçi çalıştırılması, ebeveynlerin ihtiyaçlarına ve çocuklarının eğitimine verdikleri değere bağlıdır. Aileler zorlu ekonomik koşullar altında daha fazla gelire ve emek gücüne ihtiyaç duydukları zaman, erkekler kızlardan daha fazla etkilenme eğilimindedir. Buna karşılık ebeveynler okul ücretini karşılayamadığında ya da evde ek desteğe ihtiyaç duyduğunda, kızlar daha fazla etkilenme eğilimindedir (Erman, vd., 2021:24). Björkman-Nyqvist (2013), Uganda'daki ilçeler arasında yağış miktarları ile çocukların okula kayıt yaptırılması içeren çalışmada, yağışta uzun vadeli ortalamadan olumsuz sapmaların, kadınların ilkokula kaydolması üzerinde olumsuz ve oldukça önemli etkileri olduğunu ve bu etkinin daha büyük kızlar için daha da güçlendiğine yönelik sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir (Björkman, 2013: 237).

Ayrıca doğal afetler sonrası eğitim olanaklarının ortadan kalkması ya da eğitimin niteliksiz bir şekilde sürdürülmesi kısa süreli bir etki oluşturmaz. Özellikle daha az gelişmişlik düzeyine ve kaynağa sahip ülkelerde meydana gelen doğal afetler, eğitim üzerindeki etkileri nedeniyle daha uzun süreli, olumsuz etkilere de sahip olabilir. Doğal afetler sonrası eğitim altyapısına ve ulaşım ağı üzerine olumsuz etkisi, eğitim başarılarında bir düşüşe yol açabilir ve bu da etkilenen bireylerin uzun vadeli beklentileri ve gelişmeleri üzerinde etkileri olur. Bu açıdan en kaygı verici olanı, 1970 yılı Büyük Peru depremi sırasında anne rahminde olan çocuklar için okullaşma yıllarında bir düşüş olduğunu gösteren araştırmalardır. Peru örneğinde, eğitim kazanımları üzerindeki bu olumsuz etkiler, bir sonraki nesilde bile devam ettiği görülebilir. Böylece hamilelik dönemlerinde doğal afetten etkilenen kadınların çocuklarının ileriki yıllarda daha düşük eğitim başarıları gösterebilme olasılığı bulunmaktadır (Noy, 2018: 65).

4. SONUÇ

Dünya her alanda hissedilen kapsamlı bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Savaşlar, afetler, yoksulluk, mülteci sorunu, salgın hastalıklar, iklim değişikliği ve insan hakları ihlalleri gibi birçok sayısız sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum topyekûn mücadeleyi gerektiren köklü değişikliklere yol açmaktadır. Özellikle doğal afetlere karşı bireylerin yaşam ve mülkiyet hakları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından korunan haklar kapsamındadır. Türkiye’de de anayasa artık devletin sorumluluğu ile güvence altına alınmıştır. Bu çalışmada da ortaya konulan gerek literatür gerekse uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından doğal afetler sonrası yayımlanan raporlar, afetlerin doğumda beklenen yaşam süresine etkisi açısından doğal afetlerin kadınları erkeklere göre daha olumsuz etkilediğini göstermektedir. Başka bir deyişle afetlerin, özellikle kadınlara ve kız çocuklara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ayrımcılık ve cinsel istismar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olduğu görülmektedir. Özellikle ‘gelişmekte’ olan ya da ‘gelişmemiş’ ülkelerde, cinsiyet temelli insan hakları ihlallerin etkilerini hafifletecek veya ortadan kaldıracak önleyici tedbirlerin çalışılmasına ve uygulanmasına çok az ilgi gösterildiği ya da hiç yer verilmediği söylenebilir. Dolayısıyla bu tür ülkelerde doğal afetlerin cinsiyet temelli insan hakları üzerindeki somut etkileri hakkında hala çok az şey bilinmektedir. Genel olarak insan haklarının afet yönetimi üzerinde somut olarak nasıl uygulanacağı konusunda belirsizlikler vardır.

Bu yüzden geçmişten günümüze insanlık için ağır sonuçları olan doğal afetler konusunda, cinsiyet ve afet arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde anlaşılmasını ve uygulamaya geçilmesini önemli bir hale getirmiştir. Fakat afetlerin insan haklarına yönelik ne tür tehditler barındırdığı hususunda, birçok ülkede bir farkındalık ve bilinç gelişimi yeterli düzeyde değildir ve afet konusu genellikle biçimsel –genellikle acil müdahale ve ilk yardım içerikli– bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Bazı toplumlarda daha önce var olan ancak doğal afetler gibi felaketler sonrası daha belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkan, özellikle kadınlara ve kız çocuklarına yönelik cinsiyete dayalı şiddet ve cinsiyet temelli ayrımcılıklar gibi insan hakları ihlalleri, insan hakları bilgisi çerçevesinde yani kişinin sırf insan olmasından kaynaklı eşit değerinin tanınmasının göz ardı edilmesiyle bağlantılıdır. Bu yüzden bir afet ya da bir felaket sonrası yaygınlık gösteren cinsiyete dayalı şiddeti ya da cinsiyet ayrımcılığını veya eşitsizliğini, eşitlik kavramına insan hakları bilgisiyle bakabilmeyi engelleyen sosyal ve kültürel yapılardan ya da değer yargılarından ayrı tutmak pek mümkün görünmemektedir.

Bir toplumda savunmasız/kırılgan durumda olan kişi ve grupların, afetler sonrası karşılaştıkları –şiddet, ayrımcılık ya da sağlık haklarından yeterince yararlanamama gibi– kimi insani sorunlar, insan haklarının getirdiği taleplerin bireyler, toplum ve devletler tarafından gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde yeterince kabul görmemesinden ve anlaşılmasından –hatta bilinçli olarak göz ardı edilmesinden– kaynaklanmaktadır. İnsan hakları bilgisiyle donatılmış yurttaşların çoğunlukta olmadığı ve insan haklarına dayalı bir devlet anlayışının kurulup işletilemediği bir yerde, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın ve şiddetin de yaygınlık göstermesi kaçınılmazdır ve böyle bir durum doğal afetler bağlamında düşünüldüğünde, temel insan hak ve özgürlüklerin ihlali açısından, özellikle kadınlar ve kız çocukları daha fazla olumsuz etkilenmeye devam edecektir.

Bundan dolayı öncelikle insan haklarına dayalı afet yönetiminin uluslararası düzeyde kurumsallaşmasının sağlanması ve ulusal düzeyde kamusal ve sivil koruma yapılarının uluslararası yapılara entegre edilmesi gerekmektedir.

Ayrıca birçok ülkede sistemli olarak cinsiyete göre ayrıştırılmış afet verilerinin olmaması, doğal afetlerde cinsiyete dayalı ölüm oranları hakkında sağlıklı bilginin tutulmasını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden bir toplumdaki hangi sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların özellikle kadınları ve kız çocuklarını doğal afetler karşısında erkeklere göre daha savunmasız hale getirdiğinin tespiti açısından cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin ve analizlerin oluşturulması ve tutulması gerekmektedir.

Bir diğer husus ise, kadınların afet yönetimi süreçlerine; önleme veya risk azaltma, müdahale ve iyileştirmenin tüm aşamalarına dahil edilmesi gerektiğine dair farkındalık oluşturulmalı ve uygulamaya geçirilmelidir. Bunun yanısıra afetler ile ilgili insani yardım kuruluşlarının personelinin, insani yardım sağlarken insan onuru, tarafsızlık ve cinsiyete dayalı ayrımcılık yapmama ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmasını sağlayıcı insan hakları temelli eğitim süreçlerinden yararlanılmalıdır.

Etik Beyan

Çalışma “Etik Kurul” onayını gerektiren bir çalışma değildir.

Katkı Oranı Beyanı

Araştırma makalesinin taslağının oluşturulmasından son haline gelene kadar yazarların tamamı bilgi ve donanımlarıyla tüm süreçlere katkı yapmış ve son halini değerlendirerek onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, A. (2018). Conceptualizing Disasters from a Gender Perspective. D. P. O’Mathúna, V. Dranseika, B. Gordijn (Ed.), *Advancing Global Bioethics - Disasters: Core Concepts and Ethical Theories* içinde (ss. 105-117), Springer Nature.
- Alston, M. ve diğ. (2014). Are Climate Challenges Reinforcing Child and Forced Marriage and Dowry as Adaptation Strategies in The Context of Bangladesh? *Women’s Studies International Forum*, 47(A), 137–144.
- Asadullah, M. N., Islam, K. M. M. ve Wahhaj, Z. (2020). Child Marriage, Climate Vulnerability and Natural Disasters in Coastal Bangladesh. *Journal of Biosocial Science*, 53(6), 948–967.
- Atkinson, H. G. ve Bruce, J. (2015). Adolescent Girls, Human Rights and the Expanding Climate Emergency. *Annals of Global Health*, 81(3), 323-330. Doi: 10.1016/j.aogh.2015.08.003
- Begum, R. (1993). Women in Environmental Disasters: The 1991 Cyclone in Bangladesh. *Focus on Gender*, 1(1), 34–39.
- Björkman-Nyqvist, M. (2013). Income Shocks and Gender Gaps in Education: Evidence from Uganda. *Journal of Development Economics*, 0(105), 237–253. Doi: 10.1016/j.jdeveco.2013.07.013.
- Bradley, T., Martin, Z., Upreti, B.R., Subedu, B. ve Shrestha, S. (2021). Gender and Disaster: The Impact of Natural Disasters on Violence Against Women in Nepal. *Journal of Asian and African Studies*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00219096211062474>

- Bradshaw, S. ve Fordham, M. (2013). *Women, Girls and Disasters*, Project Report. London: Department for International Development.
- CARE (2018). *Women and Girls in Emergencies Report*, CARE International, https://www.care.at/wp-content/uploads/2018/06/CARE_Women-and-girls-in-emergencies_20181.pdf (11.07.2022).
- Costa, K. D. (2014). Can The Observance of Human Rights Of Individuals Enhance Their Resilience to Cope with Natural Disasters?. *Procedia Economics and Finance*, 18, 62-70.
- De Stefani, P. (2017). Using Social Media in Natural Disaster Management: A Human-Rights Based Approach. *Peace Human Rights Governance*, 1(2), 195- 221.
- Düger, Y. (2020). *Demokrasi ve İnsan Hakları İkilemi*. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Enarson, E. (1999). Violence Against Women in Disasters. *Violence Against Women*, 5(7), 742-768. Doi:10.1177/10778019922181464
- Enarson, E. (2010). A Gendered Human Rights Approach to Rebuilding After Disaster. A. Awatona (Ed.), *Rebuilding Sustainable Communities for Children and Their Families After Disaster: A Global Survey* içinde (ss. 13-28), Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Enarson, E., & Fordham, M. (2001). From Women's Needs to Women's Rights in Disasters. *Environmental Hazards*, 3(3), 133–136.
- Erman, A. Ve diğ. (2021). *Gender Dimensions of Disaster Risk and Resilience*. 2021 International Bank for Reconstruction and Development The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/topic/disasterriskmanagement/publication/gender-dynamics-of-disaster-risk-and-resilience> (08.08.2022).
- Fisher, S. (2010). Violence Against Women and Natural Disasters: Findings from Post-Tsunami Sri Lanka. *Violence Against Women*, 16(8), 902–918.
- Freccero, J. ve Taylor, A. (2021). *Child Marriage in Humanitarian Crises: Girls and Parents Speak Out on Risk and Protective Factors, Decision-Making, and Solutions*. Berkeley: Human Rights Center at the University of California, Berkeley, Information and Research Center King Hussein Foundation, Plan International UK, Save the Children.
- Gaillard J.C., Sanz K., Balgos, B.C., Dalisay, S.N.M., Gorman-Murray, A., Smith, F., Toelupe, V. (2016). Beyond Men and Women: A Critical Perspective on Gender and Disaster. *Disasters*, 41(3), 429–447. <https://doi.org/10.1111/disa.12209>
- Gearhart, S., Perez-Patron, M., Hammond, T.A. (2018). The Impact of Natural Disasters on Domestic Violence: An Analysis of Reports of Simple Assault in Florida (1999–2007). *Violence and Gender*, 5(2), 87–92. <https://doi.org/10.1089/vio.2017.0077>
- Horton, L. (2012). After The Earthquake: Gender Inequality and Transformation in Post-Disaster Haiti. *Gender & Development*, 20(2), 295-308.
- Hyndman, J. (2008). Feminism, Conflict and Disasters in Post-tsunami Sri Lanka. *Gender, Technology and Development*, 12(1), 101–121.
- IASC (2006). *Protecting Persons Affected by Natural Disasters: IASC Operational Guidelines on Human Rights and Natural Disasters*. Washington: Inter-Agency Standing Committee (IASC).
- IASC (2011). *IASC Operational Guidelines on the Protection of Persons in Situations of Natural Disasters*. Brookings-Bern Project on Internal Displacement, Washington: Inter-Agency

Standing Committee (IASC).

- IFRC (2015). *Unseen, Unheard: Gender-based Violence in Disasters*, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC).
- Ikeda, K. (1995). Gender Differences in Human Loss and Vulnerability in Natural Disasters: A Case Study from Bangladesh, *Indian Journal of Gender Studies*, 2(2), 171-193.
- International Disaster Law Project (2018). *Gender Based Violence in Disasters Information Sheet*. Red Cross and Red Crescent National Societies.
- Izquierdo, E. (2015). *A Gender Approach to Vulnerability and Natural Disasters*. City University of New York ProQuest Dissertations Publishing.
- Izumi, K. (2007). Gender-Based Violence and Property Grabbing in Africa: A Denial of Women's Liberty and Security, *Gender & Development*, 15(1), 11-23.
- Kuçuradi, İ. (2007a). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007b). İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri. *İnsan Hakları Konferans, Panel ve Sempozyumlar içinde* (27-45), Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Kumala Dewi, L. P. R. ve Dartanto, T. (2018). Natural Disasters and Girls Vulnerability: Is Child Marriage a Coping Strategy of Economic Shocks in Indonesia? *Vulnerable Children and Youth Studies*, 14 (1), 1–12.
- Lemmon, G.T. (2014). *Fragile States, Fragile Lives: Child Marriage Amid Disaster and Conflict*. Working Paper. New York: Council on Foreign Relations.
- Munesue T. (2016). Nuclear Disaster Management and Human Rights: Lessons from the Fukushima Accident. *Journal Of Law and Politics*, 64(1), 361-311.
- Klein, A. (2009). *Sexual Violence in Disasters. A Planning Guide for Prevention and Response*. Louisiana Foundation Against Sexual Assault (LaFASA) ve National Sexual Violence Resource Center (NSVRC) raporu. https://www.nsvrc.org/sites/default/files/2012-04/Publications_NSVRC_Guides_Sexual-Violence-in-Disasters_A-planning-guide-for-prevention-and-response_0.pdf
- Neumayer, E. ve Thomas, P. (2007). The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy 1981–2002. *Annals of the association of American Geographers*, 97(3), 551-566.
- Noy, I. (2018). The Ethical Content of the Economic Analysis of Disasters: Price Gouging and Post-Disaster Recovery. D. P. O'Mathúna, V. Dranseika, B. Gordijn (Ed.), *Disasters: Core Concepts and Ethical Theories içinde* (ss. 55-68), Switzerland: Springer
- Oxfam International (2005). The Tsunami's Impact on Women, Oxfam Briefing Note, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/115038/bn-tsunami-impact-on-women-250305-en.pdf>. (06.06.2022).
- Parkinson D. ve Zara C. (2013). The Hidden Disaster: Domestic Violence in The Aftermath of Natural Disaster. *Australian Journal of Emergency Management*, 28, 28-35.
- Puspita, N.Y. (2010). *Legal Analysis of Human Rights Protection in Times of Natural Disaster and Its Implementation in Indonesia*. Asian Law Institute, National University of Singapore, Working Paper Series No. 013.

Düger, Y. & Yaman, M. (2022). Doğal Afetler Bağlamında Kadına Yönelik Cinsiyet Temelli İnsan Hakları İhlalleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 931-952.

- Schlecht, J., Rowley, E. ve Babirye, J. (2013). Early Relationships and Marriage in Conflict and Post-Conflict Settings: Vulnerability of Youth in Uganda. *Reproductive Health Matters*, 21(41), 234-242.
- Sommario, E. ve Venier, S. (2018). Human Rights Law and Disaster Risk Reduction. *Questions of International Law*, 1(2), 29-47.
- Storrer-Aronsson M. (2017) Sanitation, Human Rights and Disaster Management. *Disaster Prevention and Management*, 26(5), 514-525.
- Tepe, H. (2009). Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir Mi?. Nergis M., Mehmet Z. ve diğ. (Ed.), *Akdeniz Üniversitesi I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* içinde (ss. 97-104), Ankara: Belediye İş Sendikası Yayınları.
- Terry, G. (2007). *Gender-Based Violence*. Oxfam GB Practical Action Publishing.
- UNFPA/UNICEF (2020). *Child Marriage in Humanitarian Settings in South Asia: Study Results from Bangladesh and Nepal*. United Nations Population Fund (UNFPA), Asia Pacific Regional Office, United Nations Children's Fund (UNICEF) Regional Office.
- UNHCR (2011). *Action against Sexual and Gender-Based Violence: An Updated Strategy*. UN Refugee Agency (UNHCR).
- UNISDR (2015). *Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030)*. Birleşmiş Milletler, Afet Risk Azaltma Uluslararası Ofisi (UNISDR). <https://uclg-mewa.org/sendai-afet-risk-azaltma-cercevesi-2015-2030/> (08.07.2022).
- USAID (2014). *Guide to Education in Natural Disasters: How Usaid Supports Education in Crises*. United States Agency for International Development (USAID). https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2020_USAID_Guide-to-Education-In-Natural-Disasters.pdf (10.07.2022).
- Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). Afet Antropolojisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 0-0. DOI: 10.17755/esosder.263244
- Vision World (2013). *Untying the Knot: Exploring Early Marriage in Fragile States*, Research Report. London: World Vision UK.
- Walby, S. (2004). *The Costs of Domestic Violence*. Leeds: Women and Equality Unit, University of Leeds.
- WHO (2002). *Gender and Health in Disasters*. World Health Organization (WHO), www.who.int/gender/other_health/genderdisasters.pdf (01.08.2022).
- World Disasters Report (2020). *Come Heat or High Water*. The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. <https://www.ifrc.org/document/world-disasters-report-2020> (15.07.2022).